

3

30 / 1982

***Slovenský
národopis***

Na obálke: 1. strana: Václav Kautman, Ryby a vtáky. Orech, javor, červený smrek, marhuľa. Zhotovené okolo roku 1970.

4. strana: Václav Kautman, Ryba. Javor 35 cm. Zhotovené asi v r. 1972.

K článku Jarmily Paličkovej-Pátkovej „Podiel výtvarnej osobnosti na včleňovaní ľudovej výroby do súčasnej kultúry. K nedožitým šesťdesiatinám Václava Kautmana.“

Foto Pavel Janek

Toto číslo je ilustrované výberom z tvorby V. Kautmana.

Koncovky: Zvieratká. Pálený a kartáčovaný červený smrek.

Návrhy na pamiatkové predmety pre zoologickú záhradu.

1962. Foto Pavel Janek

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE PROGRESÍVNYCH
TRADÍCIÍ LUDOVEJ KULTÚRY DO
SYSTÉMU SOCIALISTICKEJ KUL-
TÚRY A ŽIVOTA PRACUJÚCICH

- P r a n d a, Adam:** Hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva na Slovensku v súčasnosti a faktory formovania progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií 407
- D r o p p o v á, Lubica:** Tradície kultúry a spôsobu života robotníkov na Slovensku a ich miesto v súčasnej socialistickej spoločnosti 421
- F e g l o v á, Viera:** Obyčajová tradícia a súčasné formy sviatkovania 429
- K o v a č e v i č o v á, Soňa:** Význam výsledkov Etnografického atlasu Slovenska pre poznávanie súčasných procesov ľudovej kultúry 439
- F o j t í k, Karel:** K východiskám a badateľským cieľom etnografického výzkumu dľníckej kultúry a bytu 448
- B o t í k, Ján:** Súčasné formy obydľia v dedinskom prostredí 457
- P a l i č k o v á, Jarmila:** Ľudová výroba v súčasnej kultúre 465
- D r á b i k o v á, Ema:** Záhradkárstvo ako súčasná záujmová forma tradícií poľnohospodárskeho zamestnania ľudu 473
- F a l ť a n, Lubomír:** Úvahy o sociálnopriestorových aspektoch kultúrnej aktivity na dedine 479
- L u t h e r, Daniel:** Vývin tradičných kalendárnych obyčajov a konštituovanie súčasných foriem rodinných a spoločenských sviatkov 487
- P a l i č k o v á, Jarmila:** Podiel výtvarnej osobnosti na včleňovaní ľudovej výroby do súčasnej kultúry. K nedožitým šesťdesiatinám Václava Kautmana 493

ROZHLADY

- Konferencia „Tradícia a súčasnosť“ (Ema Drábiková) 507
- Seminár „Socializace vesnice a proměny lidové kultury v Jihomoravském kraji“ (Juraj Podoba) 510

RECENZIE A REFERÁTY

- S. I. Hryca: Melos ukrajinskej narodnej epiky (Soňa Burlasová) 513
- Š. Lami: Slovenské ľudové balady v Maďarsku (Soňa Burlasová) 514
- Národopis Slovákov v Maďarsku (Ján Botík) 516
- B. Beneš: Úvod do folkloristiky (Hana Hlôšková) 517
- Etnografie národního obrození I—V. (Zuzana Štefániková) 519
- I. Tálasi: Néprajzi tanulmányok, irások I. (Soňa Švecová) 523
- Traditionelle Transportmethoden in Ostmitteleuropa (Ján Podolák) 525
- I. Vanat: Narjisy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččjny (Mikuláš Mušíňka) 526
- Čadca a okolie (Marta Sigmundová) 527
- Ostrovtipné príbehy a veľiké cigánstva a žarty (Gabriela Lunterová) 528
- Slovenské ľudové hádanky (Zora Vanovičová) 529
- Kokare E. Ja.: Internacionaľnoje i nacionalnoje v latyšskich poslovicach i pogovorkach (Zuzana Profantová) 531
- Rudolf Drössler: Když hvězdy byly ještě bohy (Zuzana Profantová) 533
- Farley Mowat: Nehajte vlka (Peter Salner) 534
- Revoluční proměny jihomoravského venkova (Miroslava Krupková) 535

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

Пранда, Адам: Ценностные ориентации сельского населения в Словакии и факторы формирования прогрессивных локальных и региональных традиций	407
Дроппова, Любица: Традиции культуры и быта рабочих в Словакии и их место в современном социалистическом обществе	421
Феглова, Вера: Обычная традиция и современные формы празднования	429
Ковачевичова, Соња: Значение результатов Этнографического атласа Словакии для познания современных процессов народной культуры	439
Фойтик, Карел: Об исходных положениях и целях этнографического исследования культуры и быта рабочего класса	448
Ботик, Ян: Современные формы жилища в деревенской среде	457
Паличкова, Ярмила: Народное производство в современной культуре	465
Драбикова, Эма: Садоводство — современная любительская форма сельскохозяйственных традиций народа	473
Фалтян, Любомир: Размышления о социально-пространственных аспектах культурной работы в деревне	479
Лутер, Даниел: Развитие традиционных календарных обычаев и конституирование современных форм семейных и общественных праздников	487
Паличкова, Ярмила: Вклад личности художника во включение народного производства в современную культуру. К не дожитому 60-летию Вацлава Каутмана	493

ОБЗОРЫ

Конференция „Традиция и современность“ (Эма Драбикова)	507
Семинар „Социализация деревни и перемены народной культуры в Южно-Моравской области“ (Юрай Подоба)	510

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER

P r a n d a, Adam: Die Werteorientierungen der Landbevölkerung in der Slowakei und die Faktoren der Formung der progressiver lokaler und regionaler Traditionen	407
D r o p p o v á, Lubica: Die Traditionen der Kultur und Lebensweise der Arbeiter in der Slowakei und ihre Stelle in der gegenwärtigen sozialistischen Gesellschaft	421
F e g l o v á, Viera: Brauchtumstradition und gegenwärtige Formen der Einhaltung der Feiertage	429
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Die Bedeutung der Ergebnisse des Ethnographischen Atlases der Slowakei für die Erkenntnis der gegenwärtigen Prozesse der Volkskultur	439
F o j t í k, Karel: Zu den Ausgangspositionen und Forschungszielsetzungen der ethnographischen Forschung der Arbeiterkultur und -lebensweise	448
B o t í k, Ján: Die heutigen Formen der Behausung im Dorf	457
P a l i č k o v á, Jarmila: Die Volkstümliche Warenproduktion in der gegenwärtigen Kultur	465
D r á b i k o v á, Ema: Die Schrebergärtnerei — eine gegenwärtige Interessenform landwirtschaftlichen Traditionen des Volkes	473
F a l t a n, Lubomír: Reflexionen über sozial-räumliche Aspekte der Kulturaktivität im Dorf	479
L u t h e r, Daniel: Entwicklung der traditionellen Kalenderbräuche und die Konstituierung der gegenwärtigen Formen der Familien- und gesellschaftlichen Feste	487
P a l i č k o v á, Jarmila: Anteil der bildnerischen Persönlichkeit an der Eingliederung der Volksproduktion in die gegenwärtige Kultur. Zum nicht erlebten 60. Geburtstag von Václav Kautman	493

RUNDSCHAU

Konferenz „Tradition und Gegenwart“ (Ema Drábiková)	507
Seminar „Sozialisierung des Dorfes und Veränderungen der Volkskultur in dem Südmährischen Bezirk“ (Juraj Podoba)	510

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND RE-
FERATE

CONTENT

THE INCORPORATION OF PROGRESSIVE FOLK CULTURE TRADITIONS INTO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND INTO THE LIFE OF WORKERS

P r a n d a, Adam: Value Orientations of the Country People and Forming Factors of the Progressive Local and Regional Traditions	407
D r o p p o v á, Lubica: Traditions of Culture and Way of Life of Workers in Slovakia and their Place in the Contemporary Socialist Society . . .	421
F e g l o v á, Viera: Custom's Tradition and Contemporary Forms of Celebrations	429
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Importance of the Results of the Slovak Ethnographic Maps for Recognition of the Contemporary Processes in the Folk Culture	439
F o j t í k, Karel: About Solutions and Research Aims of the Ethnographic Study Concerning Workers' Culture and Way of Life	448
B o t í k, Ján: Contemporary Forms of Dwelling in the Country	457

P a l i č k o v á, Jarmila: The Folk Production in the Present Culture . . .	465
D r á b i k o v á, Ema: Gardening as a Form of Hobby and it's Influence on the Agricultural Traditions	473
F a l t a n, Lubomír: Ideas of Social and Spacious Aspects of the Cultural Activity in the Country	479
L u t h e r, Daniel: Traditional Calendar Customs' Development and Constitutioning of the Contemporary Forms in the Family and Common Holiday	487
P a l i č k o v á, Jarmila: The Part of Creative Personality on Embodying of the Folk Produktion into the Contemporary Culture. The Life and Work of Václav Kautman	493

COMMENTARY

Conference „Tradition and Presence“ (Ema Drábiková)	507
Discussion „Socialisation of Village and Changes in Folk Culture in the District of South Moravia“ (Juraj Podoba)	510

BOOKREVIEWS AND REPORTS

OBYČAJOVÁ TRADÍCIA A SÚČASNÉ FORMY SVIATKOVANIA

VIERA FEGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Zaradenie témy *Vzťah tradičných, voľne vznikajúcich a inštitucionalizovaných foriem v súčasnej štruktúre obyčajov a sviatočných príležitostí do čiastkovej úlohy Včleňovanie pokrokových tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry* odzrkadľuje jej naliahavosť nielen z hľadiska vedeckého poznania vývinových procesov v oblasti spoločenského vedomia, ale i z hľadiska potrieb spoločenskej praxe.

Už Demokritos zanechajúc nám odkaz v podobe vyhlásenia, že „život bez sviatku je ako dlhá púť bez odpočinku“ odhalil dodnes platnú najelementárnejšiu funkciu sviatku. Je ňou nevyhnutnosť odlíšiť dôležité miľníky v živote a práci jednotlivca alebo menších či väčších sociálnych skupín (tried, vrstiev, spoločentiev zoskupených na základe iných spoločenských znakov: národnostných, regionálnych, profesionálnych, atď.).

Rodinná, kalendárna tradícia i novovznikajúca vrstva obyčajov v sviatkoch je symbolickým odrazom spoločenského diania, závislého na ekonomických, ale i spoločenských činiteľoch a svetonázorových predstavách. Spĺňa dôležité sociálne funkcie, a preto je stredobodom pozornosti vedcov, kultúrnych, ale i politických inštitúcií vo všetkých socialis-

tických krajinách. Ak sme povedali, že v obsahu obyčajovej tradície sú vyjadrené i svetonázorové predstavy, máme na mysli tú časť obradovej kultúry, ktorú si v historickej retrospektíve minulé spoločenské formácie podriadili oficiálnemu kultu. Jeho nános nachádzame v oslabenej miere i v súčasných motiváciách niektorých sviatkov. Tento fakt má pre nás dôležitý význam a prináša celý rad problémov. Je predsa jasné, že doteraz celý rad sviatkov a sviatočných príležitostí je z historického aspektu určitým spôsobom spojený s liturgickým kalendárom. Ich hodnotenie musíme viesť nanajvýš zodpovedne, pretože pôsobenie i dosah cirkevnej zložky obradovosti je rozdielny nielen v jednotlivých sociálnych spoločentvách, ale i u jednotlivcov a môžeme konštatovať jej oslabenie. Faktom však zostáva, že vykonávanie cirkevne motivovaných obyčajových prejavov, uvedomelé, či neuvedomelé, dobrovoľné, či vynútené konvenciami, potvrdzuje a doteraz manifestuje rešpektovanie podstaty viery. Narastanie racionality vidíme v najmarkantnejšie sa rozširujúcej zábavnej zložke obradovosti významných sviatkov, ktoré je potrebné nielen utužovať, ale i podporovať. Zároveň ale

musíme priznať, že občianske obrady nedosiahli v mnohých prípadoch takú úroveň, aby zanechávali rovnaký alebo väčší emocionálny zážitok ako cirkevné. Neprehlbujú humanistické ocenenie dôstojnosti človeka a jeho základných životných medzníkov a uvedomelé pestovanie intelektuálneho i citového vzťahu k sebe samému, svojmu okoliu i širšie chápanému spoločenstvu.

Popri oficiálnej skupine náboženských obradov sa odlišným tempom vyvíjala i vyvíja obyčajová tradícia. Pri konfrontácii so súčasnými vývinovými fázami sa nám javí komplex starších foriem ako relatívne stabilný celok situačne primknutý k cirkevnému, či hospodárskemu kalendáru alebo k významným medzníkom v živote jednotlivca. Pritom však meniaci sa výber obyčajových prejavov z lokálneho repertoáru obyčajových prvkov nám ukazuje proces vývinu hodnôt sviatku nielen v jednotlivých rodinách, ale i v širších spoločenských celkoch. Nerovnomerný proces vo vývine ekonomiky a kultúry, spoločenského bytia a spoločenského vedomia markantne odhalila vývinová akcelerácia 20. storočia. Zmeny hodnotových orientácií nepostihujú rovnako všetky sféry spoločenského života, ani generačné rozvrstvenie obyvateľstva, či sociálne skupiny. Pri analyzovaní vývinových fáz obyčajovej tradície sa stal pre nás kľúčovým fakt, že tradícia sa uchováva v rôznych aktívnych a pasívnych formách, často pretrváva v kolektívnom vedomí ako neuvedomovaná súčasť, pričom dôležitú úlohu zohrávajú psychologické faktory. Pre poznanie mechanizmov tradovania a nepredvídateľných inovačných procesov je potrebné sústrediť sa na analýzu rôznych individuálnych prístupov k vlastnej tradícii v súčasnosti. Naším cieľom by mala byť výpoveď zhrňujúca:

a) poznatky o aktívne žijúcich prvkoch obyčajovej tradície, o ich miere plnenia, či neplnenia aktuálnych spoločenských funkcií a ich úlohe pri formovaní systému kultúrnych hodnôt vo vedomí dnešných rodín, kolektívov, jednotlivcov;

b) na základe komplexného obrazu kultúrneho kalendára ukázať, ktorým novým situáciám a príležitostiam menšie, či väčšie sociálne skupiny prikladajú takú dôležitosť, že im spontánne pridávajú slávnostnú spoločenskú podobu;

c) poukázať na funkcie a úlohu inštitucionálne organizovaných slávností v kultúrnom systéme a či ich súčasné podoby odzrkadľujú ich ideový význam i v kolektívnom vedomí.

Takto postavený cieľ dlhodobého výskumu je podstatne odlišne koncipovaný ako doterajšie výskumné zámery v tejto problematike. Národopisná veda ako veda mladá musela najprv splniť primárny cieľ, zhromaždiť v záchranných výskumoch základný fond poznatkov o obradovej kultúre predchádzajúcich generácií, ktoré sú pre nás východiskom pri sledovaní zmien v súčasnom obyčajovom systéme. Je len samozrejmé, že z tohto hľadiska sa záujem vedcov sústredil najmä na roľnícke obyvateľstvo, ktoré bolo v dôsledku retardujúceho vývinu materiálnej bázy v minulosti nositeľom archaických foriem obyčajovej tradície. Z takto stanoveného cieľa vyplýval i výber informátorov grupujúci sa z najstarších generácií obyvateľstva, ktorý však nie je dostatočujúci pre interpretáciu obsahu i významu jednotlivých obyčajových prvkov v tradícii. V týchto reláciách sa globálne vyvíjal výskum aj v povojnovom období, vyhýbajúc sa pomerne úspešne, prakticky až do sedemdesiatych rokov, analýze synchronného stavu aktívnej obyčajovej tradície, nehovoriac o časovom vymedzení fungovania určitých archaických obyčajových prvkov. Z metodického hľadiska bol najväčším prínosom prístup mikroanalytického štúdia obyčajových repertoárov z jednej lokality alebo užšie vymedzeného regiónu. Dosiahnuté výsledky

umožňujú zovšeobecnenia so širšou teoretickou platnosťou a budú východiskom i pri nami sledovaných problémoch prvého okruhu (sledovanie vývinových zmien za posledných štyridsať rokov, analýza determinujúcich činiteľov ovplyvňujúcich formovanie nových významových jadier obyčajov, ich aktuálnosť a štruktúra funkcií vo sviatku).

Východisko k objektívnemu pohľadu na súčasnú obyčajovú tradíciu nám umožňuje i materiál zhromaždený v Etnografickom atlase Slovenska, ktorý priniesol základné fakty nielen o existencii sledovaných javov v priestorových reláciách, ale i vývinových etapách, týkajúcich sa posledných desaťročí.

V nasledujúcich riadkoch stručnou charakteristikou životnosti obyčajovej tradície načrtneme konkrétnejšie predmet nášho výskumu.¹

Najväčšiu stabilitu si v zimnom obyčajovom systéme uchovávajú obchôdzky, gradujúce vrcholné vianočné sviatky (mikulášske obchôdzky, obchôdzka s maskami na Luciu, vianočné obchôdzky). I keď je zrejmá ich postupná individualizácia, čoraz väčšiu dôležitosť nadobúdajú spoločenské organizácie, folklórne skupiny, ale i vynikajúci nositelia tradície, ktorí ako organizační iniciátori zavádzajú tieto javy i v lokalitách, kde predtým neexistovali alebo ich aktivizujú tam, kde ich manifestnosť bola prerušovaná.

Z vianočného komplexu sa vplyvom zmien v ekonomicko-spoločenskej rovine vytrácajú tie prvky, ktoré mali prosperitnú funkciu. Časť z nich, ale v zmenej funkcii, pretrváva a začlenila sa do zábavnej zložky obradovosti. Zmena motivácie, charakterizujúca vianočné sviatky ako najväčšie sviatky rodiny, sa prejavuje najmä uchovávaním tých javov, ktoré podporujú estetický dojem (vianočný stromček, úprava interiéru) a zdôrazňujú potrebu súdržnosti rodiny i širšieho okolia (úkony pri štedrej večeri). Uvoľňovaním religióznych prvkov sa mení charakter obyčajového reper-

toáru. Je len samozrejmé, že iný komplex obyčajových prvkov si vyberá najstaršia generácia, zachovávajúca i rad cirkevných pravidiel a iný uprednostňuje stredná generácia, zameraná na esteticko-emocionálny zážitok.²

Fašiangové obchôdzky a zábavy, ktoré sú dnes azda najstabilnejšími obyčajmi v kultúrnom kalendári, sú výbornou príležitosťou na sledovanie vnútornej organizácie konkrétnych spoločenstiev a ich vzťahu k lokálnym tradíciám. Aj keď konštatujeme, že najrozšírenejšie zostávajú obchôdzky s maskami, počet masiek v sprievode klesá. Uchovávajú sa najmä tradičné masky, i keď ich forma sa zjednodušuje, skôr len naznačuje. Druhovú rozmanitosť je menšia ako v moravskej alebo českej tradícii. Čoraz väčšiu obľubu nadobúdajú alegorické obrazy reagujúce na súčasné lokálne alebo celospoločenské problémy.

Z tradičného jarného obyčajového cyklu si stabilnú kontinuitu uchovali v slovenskom kultúrnom systéme len obyčaje Veľkonočného pondelka a stávanie májov. Šibačka a polievačka ako kolektívna zložka veľkonočného sviatku sa v dedinskom prostredí rozšírila i medzi dospelých. Realizujú ju všetky vrstvy obyvateľstva. Je jednou z príležitostí demonštrácie vzťahov k rodine a širšiemu okoliu.

Stávanie májov, ktoré je v slovenskej tradícii späté s dvomi sviatkovými príležitosťami (západné a východné Slovensko s 1. májom, stredné s Turíčnymi sviatkami), sa v súčasnosti stáva symbolom alebo dekoračnou zložkou kolektívnych prvomájových slávností, ktoré bývajú zakončené zábavou organizovanou spoločenskými a politickými inštitúciami. Stúpajúcu dôležitosť Sviatku práce badať i na presúvaní stávania májov v tých oblastiach, kde individuálne máje zanikli alebo sa neorganizuje turíčna zábava.

Novú symboliku i formy organizácie majú v súčasnosti slávnosti pri príležitosti ukončenia žatevných prác a práce

vo vinohrade. Podporované politickými a spoločenskými inštitúciami prerástli v reprezentačné slávnosti okresných a celoslovenských dožiniek. Pritom sa v bohatej miere využívajú obyčajové prejavy, prezentujúce bohatosť, ale i odlišnosť lokálnych tradícií. Pri vinohradníckych slávnostiach sme v posledných rokoch svedkami návratu k niektorým prvkom mestských cechových slávností v transformovaných podobách (alegorické obrazy zo života vinohradníkov, mýtického Dionýza, Bakcha, apod.).

Dožinky i vinobranie sú jednými z mála organizovaných slávností na vysokej estetickej i hodnotovej úrovni, oceňujúce tých, ktorí sa práce zúčastňujú. Je na zamyslenie, že táto spontánna potreba sa prejavuje v narastaní slávnostných príležitostí i v iných zamestnaneckých skupinách. Zostáva však často kompetentnými inštitúciami nedocenená a jej nedôstojný formalistický charakter nezodpovedá predstavám zúčastnených, a nepocitujú skutočný záujem a dôstojné ocenenie ich pracovného úsilia. Máme na mysli oficiálne časti slávností rôznych profesií, ale i tú časť slávnostných príležitostí, ktoré vznikli spontánne k určitým medzníkom, napríklad v študentskej vrstve, a inštitúcie ich akosi často podceňujú (napr. slávnosti pri odovzdávaní výučného listu). Ak sa ukázala takáto potreba, potvrdzuje nám ich nezastupiteľné sociálne funkcie, ktorými sa buduje nielen skupinová spolupatričnosť, ale i profesionálna hrdosť. Jedným, pomaly už tradicionalizovaným sviatkom nielen na inštitucionálnej ale i rodinnej báze je Medzinárodný deň žien. V dedinskom i mestskom prostredí nadobúda na okázalosti a dôstojnosti oceňujúc úlohu ženy nielen v zamestnaní, ale i v rodine.

Zhrňujúc doterajšie poznatky vyplývajúce z predchádzajúcich riadkov dovoľujeme si vysloviť niektoré všeobecné konštatácie. Kalendárna obyčajová tradícia má doteraz svoje miesto v štruktúre kultúrneho a spoločenského života.

Mení sa jej chápanie a funkcie, do systému vchádzajú nové formy vyjadrujúce súčasné potreby a hodnoty. Vytvára sa nový kalendár sviatkov, ktorý sa odkláňa od cirkevného kalendára a sviatky sa presúvajú na dni pracovného voľna. Zväčšuje sa významová variabilita tradičných obyčajov. Výrazné rozdiely badáme v aktívnom prevádzaní a hodnotení obyčajov v rôznych sociálnych i generačných vrstvách. Sme svedkami narastajúceho vplyvu umelo udržiavaných foriem na organizačnej báze záujmovej činnosti (činnosti spoločenských organizácií, folklórnych festivalov, masovokomunikačných prostriedkov). Inú krivku vývoja zaznamenávame u obyčajových prejavov v sviatkoch rodinných, inú u tých, ktorých sa zúčastňuje väčší kolektív a sú do určitej miery závislé od spoločenských inštitúcií (na organizačnej úrovni).

Kvalitatívne zmeny v súčasnej obyčajovej štruktúre charakterizujú i komplex rodinných obradov, ktoré manifestujú i legalizujú biosociálne zmeny v živote človeka. Tradičné životné medzníky, akými sú narodenie, dospievanie, svadba, smrť sa ukazujú ako nedostačujúce. Potvrdzuje nám to tendencia narastania slávností i pri iných životných medzníkoch, ktoré zostávali v minulosti bez záujmu slávnosťou ich ozvláštniť alebo dokonca obradne potvrdiť. Máme na mysli narastanie sviatočných príležitostí, akými sú životné jubileá, narodeniny, čiastočne meniny a strieborné a zlaté svadby potvrdzované na MNV. Tento fakt súvisí so všeobecným trendom narastania osláv a ich významu v spoločenskom živote. Aj keď sa príčiny tohto javu často automaticky odvodzujú od vzrastajúcej životnej úrovne a narastania voľného času, predovšetkým potvrdzujú psychologickú potrebu neustáleho budovania rodinných, priateľských citových väzieb, overovanie etických princípov, ktoré upevňujú integritu konkrétneho spoločenstva. Slávnostné príležitosti sú na tieto ciele ideálnou

formou. Vo vývinovom procese sa ale nevyhli určitým negatívnym momentom prejavujúcim sa v narastaní niektorých prestížnych prejavov. Vynárajú sa najmä v situáciách, pri ktorých je jedným z dôležitých zložiek obdarovanie. Najvypuklejšie sa prejavujú pri vzájomnej konfrontácii obdarovávajúcich so širším okruhom hostí. Je pravdepodobné, že tieto formy nebudú v budúcnosti narastať a zostanú prechodnou manifestáciou dobrých sociálnych podmienok.

Vymedzený predmet nášho bádania nás postavil pred riešenie nových problémov, určujúcich metodický prístup k danej problematike. Ak máme objasniť vzťahy medzi tradičnými, voľne vznikajúcimi a inštitucionalizovanými prvkami v súčasných sviatkoch a sviatočných príležitostiach, je pre nás najdôležitejšie rozšíriť poznatky:

1. o špecificky sa utvárajúcom systéme sviatkov a sviatkovania u robotníkov,

2. o súčasný obraz sviatkovania v mestskom prostredí, pričom by sme sa sústredili na analýzu najmä študentských tradícií. Ukazuje sa totiž, že sú nositeľmi mnohých novoutvárajúcich sa prejavov, ktoré priamo, či nepriamo nadväzujú na ľudové tradície, ale i niektorých prejavov inšpirovaných starými remeselníckymi obyčajmi (pri imatrikulácii, maturite). Sú už trvalou súčasťou študentského života a vytvorili si už pomerne ucelený konvencionalizovaný súbor obyčajových prejavov (spomením aspoň VŠH v Košiciach pri imatrikulácii, VSS v Košiciach pri prijímaní učňov, a pod.).

POZNÁMKY

1 Podrobnejšiu charakteristiku pozri FEG-LOVÁ, V.: Súčasná podoba kalendárnej obyčajovej tradície na Slovensku. In: Ľudová kultúra a súčasnosť. V tlači, s. 15. Príspevok bol prednesený na konferencii

Tematicky by sme sa zamerali na najstabilnejšie sviatočné príležitosti výročného kalendára — Vianoce, Veľkú noc, Fašiangy, máje, dožinky, vinobranie, hody, Sviatok zomrelých, odvody regrútov. K týmto tradičným príležitostiam priradíme tie, ktoré sa konštituovali prakticky v priebehu 20. storočia a nadobudli už relatívne stabilnú formu — 1. máj, MDŽ, novšie výročné schôdze JRD.³ Z rodinného komplexu nám vystupujú okrem tradičných uzlových situácií akými sú narodenie, krst, birmovka, konfirmácia, svadba, pohreb, ešte životné jubileá pri dovŕšení 50. a 60. rokov, meniny, narodeniny, strieborné a zlaté svadby.⁴

Globálnym pohľadom na uvedené situácie, sledujúc vzťahové väzby fungovania obyčajových prvkov, chceme osvetliť inovačné procesy súvisiace nielen s inštitucionalizáciou určitých prejavov, ale i dosahom aktívnych nositeľov tradícií, ktoré svojím organizačným talentom ovplyvňujú a aktivizujú kultúrny život.

Určením vzájomných súvislostí medzi tradičnými, novovznikajúcimi a inštitucionalizovanými formami by malo naše úsilie vyústiť v odhalení už konštituovaných hodnôt sviatkov v kolektívnom vedomí, ale i poukázať na ich rozdielnosť a kolísavosť v rôznych sociálnych prostrediach. Iba potom sa môžeme zodpovedne prepracovať k vytypovaniu progresívnych prvkov obyčajovej tradície, ktoré môžu s oficiálnou inštitucionalizovanou zložkou tvoriť jeden harmonický celok.

Subkomisie pre ľudové obyčaje MKKKB venovanej životnosti kalendárnej obyčajovej tradície v Československu v roku 1980.

2 Analýze štedrovečernej obradovosti na se-

verovýchodnom Slovensku sme sa venovali v štúdií Zmeny kolektívnych noriem v súčasnej vianočnej obradovosti. Slov. Národop., 30, 1982, s. 196—207.

3 Do okruhu sledovaných príležitostí sme zámerne nezaradili iné príležitosti štátnych sviatkov, pretože nemajú v kultúrnom systéme stabilizovanú formu sviatku.

4 Novovznikajúca vrstva sviatočných príležitostí v okruhu rodinných obyčajov sa vyznačuje podobne ako kalendárna vrstva sviatkov cyklickosťou (podrobnejšie o tom hovorí vo svojom príspevku D. Luther). Ide však o dva absolútne rozdielne systémy či už z hľadiska historického alebo štruktúrneho a významového.

ОБЫЧНАЯ ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМЫ ПРАЗДНОВАНИЯ

Резюме

Настоятельность научного познания процессов развития в области общественного сознания и потребностей общественной практики при направлении культурной деятельности потребовала долговременных исследований современных форм праздников, случаев, по которым устраиваются праздники, и обычной традиции. Их характеристика должна была бы содержать:

а) данные об активно живущих элементах традиционных обычаев, степени выполнения или невыполнения ими актуальных общественных функций и о их задачах при формировании системы культурных ценностей в сознании сегодняшних семей, коллективов и отдельных лиц;

б) охват всей картины культурного календаря с целью выделения тех новых ситуаций и случаев, которым меньшие или большие социальные группы придают такое значение, что спонтанно придают им и праздничную форму;

в) задачи и функции институционально организованных праздников в культурной системе и определение того, отражаются ли их современные формы и их идейный смысл и в коллективном сознании.

Существующие данные показывают, что традиционные обычаи и до сегодняшнего дня занимают свое место в структуре общественной и культурной жизни. В традициях календарных обычаев меняется их понимание и функции. Архаическим формам придаются новые функции и постепенно во многих случаях теряется церковная мотивация отдельных обычаев. Одновременно в систему вступают новые формы, выражающие современные потребности и ценности. Коллективные нормы стано-

вятся более свободными и происходит отход от всей системы санкций. Создается новый календарь праздников, учитывающий новый трудовой и жизненный ритм. В современной структуре календарных обычаев мы находим:

а) прямую и косвенную связь с архаическими формами обычаев,

б) большую смысловую вариабельность традиционных обычаев,

в) различия в активном проведении и оценке традиционных и новых праздников в отдельных поколениях и в различных социальных слоях,

г) возрастание влияния искусственно поддерживаемых форм на организационной базе кружковой деятельности.

Определение предмета нашего исследования поставило перед нами необходимость решения новых проблем. Если нам нужно объяснить связи между традиционными, свободно возникающими и институционализированными элементами в современных праздниках, то важно расширить наши знания о:

1. специфике системы праздников, формирующихся в рабочей среде,

2. современной картине праздников в городской среде — мы хотели бы глубже проанализировать студенческие традиции. Дело в том, что они оказываются носителями многих вновь образующихся явлений, которые прямо или косвенно опираются на народные традиции (это касается главным образом обычая обходов выпускников, а также и явлений, инспирацией для которых служат древние ремесленные традиции при принятии новых учеников и торжественного акта записи в студенты). Те-

матически мы ориентировались бы на наиболее устойчивые праздники годового календаря: Рождество, Пасха, Масленица, Май, Дожинки, храмовой праздник, день поминовения усопших, проводы новобранцев. К этим традиционным праздникам прибавим еще те, которые конституировались в течение 20-го века и приобрели относительно устойчивую форму и функцию:

Первомай, Международный женский день 8-е Марта, новейшие Отчетные собрания ЕСК. Из семейного комплекса, кроме традиционных узловых ситуаций, какими являются рождение, крещение, конфирмация, свадьба, похороны, следует отметить еще жизненные юбилеи (50-я, 60-я годовщины со дня рождения), именины, юбилейные годовщины свадьбы.

BRAUCHTUMSTRADITION UND GEGENWÄRTIGE FORMEN DER EINHALTUNG DER FEIERTAGE

Zusammenfassung

Die Dringlichkeit der wissenschaftlichen Erkenntnis der Entwicklungsprozesse in der Sphäre des gesellschaftlichen Bewusstseins und der Bedürfnisse der gesellschaftlichen Praxis bei der Gleichrichtung der kulturellen Aktivität erfordert eine langfristige Forschung der gegenwärtigen Formen der Feiertage, der feierlichen Anlässe und der Brauchtumstradition. Ihre Charakteristik sollte folgende Aussagen enthalten:

a) Erkenntnisse über die aktiv lebenden Elemente der Brauchtumstradition, über ihr Mass der Erfüllung oder Nichterfüllung aktueller gesellschaftlicher Funktionen und ihrer Aufgabe bei der Formung des Systems der Kulturwerte im Bewusstsein der heutigen Familien, Kollektive und Einzelnen;

b) durch Erfassung des ganzen Bildes des Kulturkalenders gliedern sich jene neuen Situationen und Anlässe aus, denen kleinere oder grössere soziale Gruppen eine solche Wichtigkeit beimessen, dass sie ihnen spontan eine feierliche Form begeben;

c) die Charakterisierung der Aufgabe und der Funktion der institutionell organisierten Feiern im Kultursystem und Bestimmung, ob ihre gegenwärtigen Formen ihre Ideenbedeutung auch in dem kollektiven Bewusstsein widerspiegeln.

Die bisherigen Erkenntnisse weisen darauf hin, dass die Brauchtumstradition bis heute ihre Stelle in der Struktur des gesellschaftlichen und kulturellen Lebens hat. Bei der Kalenderbrauchtumstradition ändern sich ihre Auffassung und Funktio-

nen. Den archaischen Formen werden neue Funktionen zugegeben und allmählich geht in vielen Fällen die kirchliche Motivierung der einzelnen Bräuche verloren. Gleichzeitig treten in das System neue Formen ein, die die gegenwärtigen Bedürfnisse und Werte ausdrücken. Die kollektiven Normen lösen sich und ein ganzes System von Sanktionen wird verlassen. Es wird ein neuer Kalender von Feiertagen gebildet, der den neuen Arbeits- und Lebensrhythmus berücksichtigt. In der gegenwärtigen Struktur der Kalenderbräuche finden wir:

a) eine direkte und indirekte Anknüpfung an die archaischen Formen der Bräuche,

b) eine grössere Bedeutungsvariabilität der traditionellen Bräuche,

c) Unterschiede in der aktiven Durchführung und Wertung der traditionellen und auch neuen feierlichen Anlässe in den einzelnen Generationen und verschiedenen sozialen Schichten,

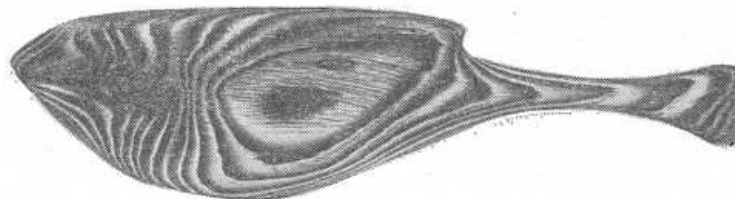
d) Steigerung des Einflusses der künstlich erhaltenen Formen auf der Organisierungsbasis der Interessentätigkeit.

Der abgegrenzte Gegenstand unserer Forschung stellte uns vor die Lösung neuer Probleme. Wenn wir die Beziehungen zwischen den traditionellen, frei entstehenden und institutionalisierten Elementen in den gegenwärtigen Feiertagen erklären sollen, ist es für uns von grösster Wichtigkeit, unsere Erkenntnisse folgendermassen zu erweitern:

1. um das spezifisch sich gestaltende System der Feiertage in den Arbeiterschichten,

2. um das gegenwärtige Bild der Feiertage in der Stadtumwelt — wir möchten tiefer die Studententraditionen analysieren. Es zeigt sich nämlich, dass sie die Träger vieler neuentstehender Äusserungen sind, die direkt oder indirekt an die Volkstraditionen anknüpfen (dies betrifft hauptsächlich die Rundgangsitten bei der Reifeprüfung, aber auch jene Äusserungen, die von den alten Handwerkerbräuchen bei der Aufnahme neuer Lehrlinge und bei der Immatrikulation inspiriert sind). Thematisch würden wir uns auf die stabilsten Feiertagsanlässe der Kalenders konzentrieren: Weihnachten, Ostern, Fasching, Maifeiern, Erntefest, Weinlese, Kirchweih,

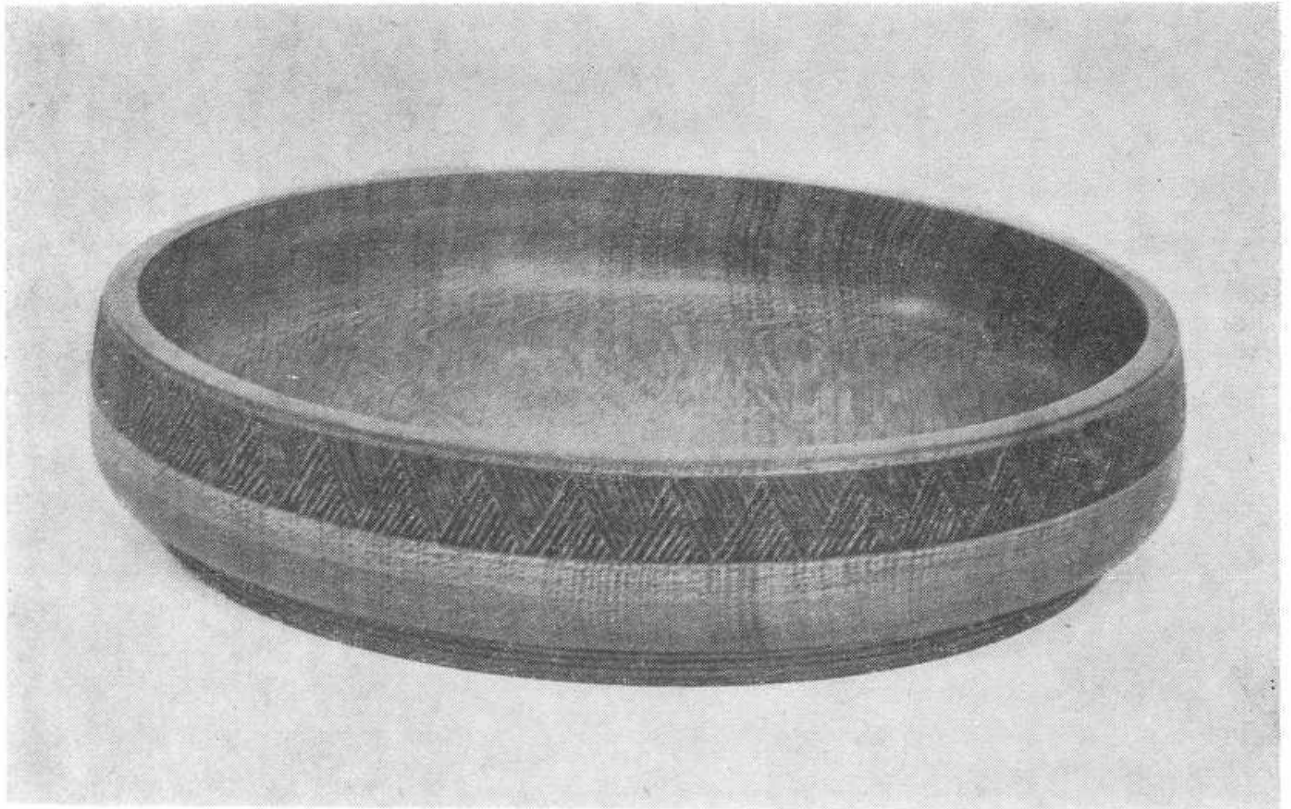
Allerseelen, Assentierungen. Zu diesen traditionellen Feiertagen reihen wir natürlich noch jene zu, die sich im Verlaufe des 20. Jahrhunderts konstituierten und die eine relativ stabile Form und Funktion erhielten: 1. Mai, Internationaler Frauentag, neuestens die Jahresversammlungen der LPG. Von dem Familienkomplex treten ausser den traditionellen Knotensituationen, wie die Geburt der Kinder, die Taufe, die Firmung, Konfirmation, Hochzeit, Begräbnis sind, noch die Lebensjubiläen bei der Erreichung des 50., 60. Lebensjahres, Namenstage, Hochzeitsjubiläen in den Vordergrund.

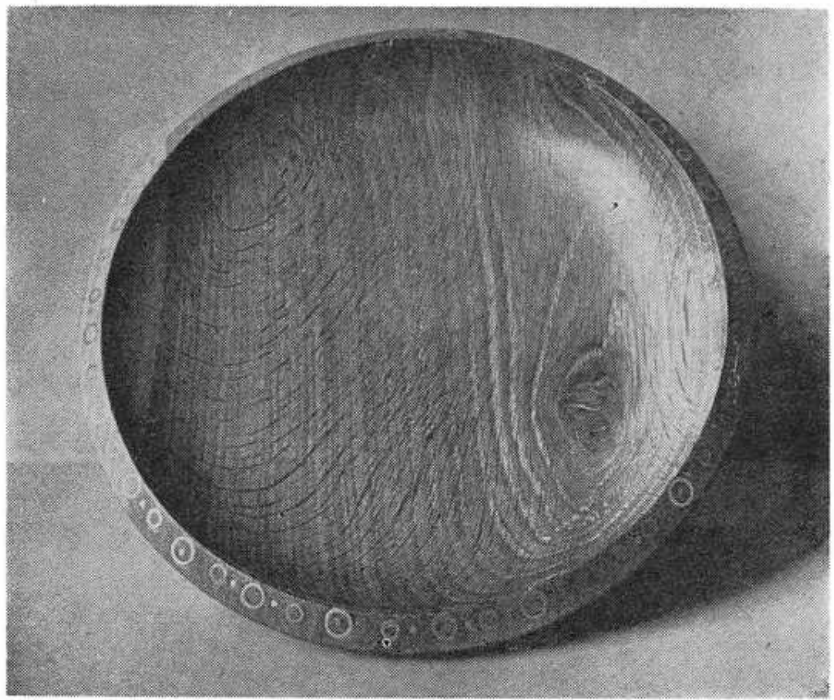

Miska na nôžkach, dlabaná. Vyhotovená V. Kautmanom asi v r. 1950. Autor fotografie neznámy, archív V. Kautmana

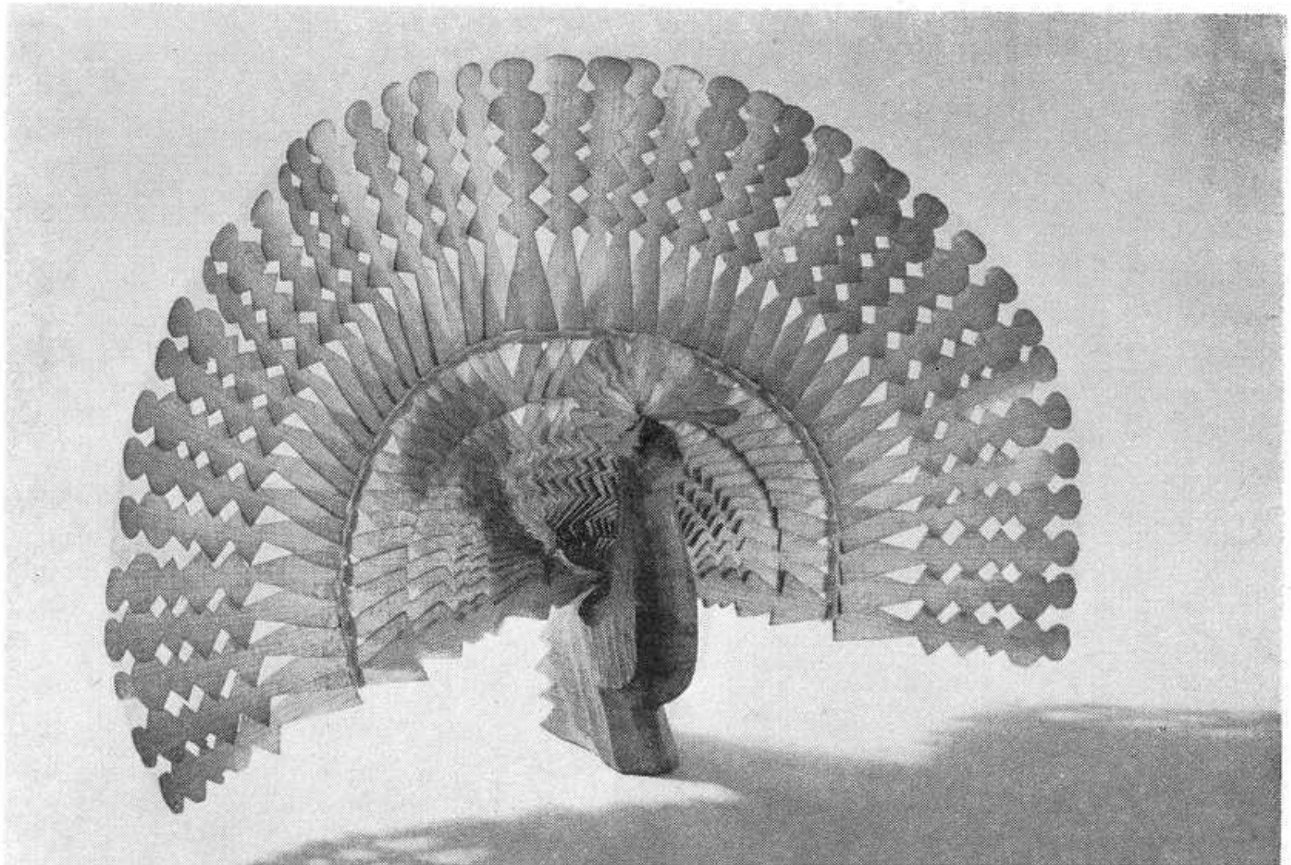
Misa na ovocie. Tokárený dub zdobený škrabaním, výška 5 cm. 1954. Autor fotografie neznámy, archív V. Kautmana

*Miska na ovocie. Čpavkovaný dub vybíjaný meďou a mosadzou, výška 7 cm.
V. Kautman 1950. Foto Čeněk Chládek*

Páv. Štiepaný smrek, výška 22 cm. V. Kautman 1953. Foto Magdaléna Robinsonová

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 30, 1982, číslo 3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosálová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,-; celoročné pred-
platné Kčs 80,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1982

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 30, 1982, № 3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Вера
Гаšпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 30, 1982, Nr. 3. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 30, 1982, No 3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 30, 1982, No. 3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49616